

Farkas Péter

Mi jön a monetarizmus után?

A liberalizmus előretörése a hetvenes évektől*

A cikk a gazdaságelméleti irányzatoknak a piac és az állam viszonyát érintő nézeteire koncentrál. A szakirodalomban a makrogazdaságtan egy szűkebb, tulajdonképpen a mikrogazdasági (vállalatgazdasági, rövid távú profitmaximalizálási) szemléletből fakadó értelmezése került előtérbe a hetvenes évektől. S ez az elméleti megközelítés még a korábbi keynesi modelleknél is kevésbé alkalmas a soktényezős, a mikro-mezo-nemzeti-regionális-globális folyamatok interferenciájával, a világgazdaság egyenlőtlenítő hatásaival, a gazdasági és a társadalmi-szociális folyamatok bonyolult kapcsolataival jellemezhető világunk nemzeti szintű, és főleg nem a globális modellezésére. S közben e tekintetben a keynesi modellek is többé-kevésbé csődöt mondtak. Mi történik, ha nem lesz a globalizációt és a humanitást figyelembe vevő paradigmaváltás?

„A neoklasszikus ellenforradalom”

A hetvenes évek első felében a világgazdaság ismert súlyos zavarai, a korábban ismeretlen stagfláció diszkreditálta az addig hegemón szerepet betöltő keynesi alapú közgazdasági nézeteket. Bár ez a helyzet a liberális axiómák egyikét-másikat is megkérdőjelezte (például a mindkét irányban, keresletcsökkenés esetén lefelé is rugalmas ármozgásról), az ortodox iskolák hívei a kialakult helyzetért egyértelműen a keynesizmust hibáztatták (lásd pl. Hayek 1975, 115. o.).

---

* A tanulmány első része, mely az állami szerepvállalás és keynesi típusú gazdaságpolitika előtérbe kerülését tárgyalta a hetvenes évekig, a Magyar Tudomány 1999/9. számában jelent meg. A jelen cikk – terjedelmi korlátok miatt – a dolgozat második részének erősen rövidített változata. Az eredeti tanulmány a „Nemzetgazdaságok fejlődésének, iparosításának sikeres és sikertelen útjai a modern kor különböző időszakaiban” c. 1203. sz. OTKA program keretében készült. Kutatásvezető: *Ehrlich Éva*.

A neokonzervatív áttöréshez a gazdasági nehézségek és az ideológiai alapú támadás mellett mindenekelőtt azon nagy multinacionális cégek, pénzügyi befektetők érdekérvényesítése kellett, melyek a tőkék nemzetközi kihelyezésében, a piacok megnyitásában és az egyes országok ennek megfelelő belső gazdasági mechanizmusainak kialakításában voltak érdekelték.

* * *

A hetvenes években előtört *neoliberalizmus* különböző irányzatai visszatértek az ún. Say-dogmához, mely szerint a kínálat megteremti a maga keresletét. Felelevenítették a vulgáris harmóniaelméletet, azt állítván, hogy az ármechanizmus és a piaci pénzbérek („a láthatatlan kéz”) segítségével a piac mindig megtisztítja önmagát, a hosszú távú optimum, az általános egyensúly felé orientál. Így nincs szükség állami konjunktúraszabályozásra.

Az önmagát tisztító piac neoklasszikus ideája az ún. jóléti állam megszüntetését igényli. A gazdasági érvek mellett (szerintem igen rideg, antihumánus) ideológiát is felsorakoztatnak. „A jóléti államnak az a kísérlete, hogy tagadja, elnyomja és kiküszöbölje életünk veszélyeit és bizonytalanságait... nemcsak a kapitalizmus szellemét sérti meg, hanem az ember természetét is” – állította *Gilder*, Reagan elnök első számú közgazdásza (Gilder 1981, 253. o.).

Mielőtt dióhéjban áttekintenénk a neoliberalizmus négy fontosabb irányzatát, azt is hangsúlyozni kell, hogy a liberális modellek ún. makro-mikro modellek, amelyek minden szinten, univerzálisan alkalmazhatóknak tűnnek az irányzat képviselői számára (Phelps 1990, Ripp 1982, 357–370. o.).

A *monetarizmus* a gazdasági neoliberalizmus felsorolt axiómáinak vállalása mellett a pénz azon megfelelő mennyiségére koncentrálnak, mely a piaci spontaneitás révén egyensúlyt eredményez (lásd pl. Friedman 1975). Ugyanakkor nem tagadja, hogy a keynesi gazdaságpolitika rövid távon befolyásolni tudja a gazdasági folyamatokat. Pontosabban a gazdasági folyamatok szereplőit becsapja. A monetaristák az állami beavatkozást általában károsnak tartják. Mégis, a gyakorlatban, egyes helyzetekben – főleg ha kormányzati pozícióban vannak – tolerálják az ideiglenes állami (többnyire túzóltó költségvetési, piacvédelmi, pénzteremtési) akciókat. (Pl. a Bokros-program legsikeresebb egyensúlyjavító pontja a vámemelés volt!) Ennek alapján – tehát gyakorlatiassága folytán – nem tartható véletlennek, hogy a neoliberais irányzatok közül éppen a monetarizmus erősödött meg a legjobban, és vált a kormányzatok és a nemzetközi intézményes bankok elvi – mint szó lesz róla, sokkal kevésbé gyakorlati – vezérfonalává.

Az *ésszerű várakozások* elméleti irányzata a gazdasági folyamatok állami befolyásolhatóságának lehetőségét rövid távon is kétségbe vonja. Az államot a gazdasági valósággal való viszonyában tehetetlennek tartja. Három vezéralakja, *Robert Lucas*, *Thomas Sargent* és *J. Wallace* modelljében (LSW-tétel) két hipotézis dominál: a gazdasági szereplők közgazdaságilag mindig racionális cselekvése (ésszerű várakozások) és az árak-bérek teljes rugalmassága. Ezekből következik számukra, hogy a gazdaságpolitika tehetetlen a piaci folyamatokkal szemben, hatása csak nominális lehet (áremelkedés) és nem reális. Ezt a zárt felfogást valóságidegensége miatt a liberális közgazdasági

iskolák öregjei is kritizálták. Utóbbiak különböző mértékben és különböző oldalról a piac tökéletlenségeit vizsik be a modellbe (Hahn 1986, Arrow 1987, Fisher 1977, Okun 1975, Phelps 1990).

Az új makroökönómia a liberális árelmélet keretei között maradv szembe mer nézni az áraknak és a béreknek különösen lefelé megmutatkozó merevségével. Általános egyensúlytalansági modelleket alkottak, amelyekben az árak és a bérek csak lassan tisztítják meg a termékek piacát, mert „ragadó-sak”. Az irányzat fő megalapozói: D. Patinkin és R. Clower. Elméleti alapvetésük nyomán R. Barro és H. Grossman 1971-ben alkotta meg az általános egyensúlytalansági modellt. Ez abban különbözik a walrasitól, hogy az árkorlátok mellé mennyiségi korlátokat is feltételeznek. „A tárgyalt modellben már van hely az állami gazdaságpolitika számára... Ha növeli a nominális összes keresletet, akkor az árak lassú alkalmazkodása folytán nő a reális összes kereslet is.” (Mátyás 1984, 140. o.).

A kínálati gazdaságtan (új mikroökönómia) bizonyos szempontból lát lehetőséget az állami jövedelem-újraelosztásra, de dühödten támadja a monetaristáknak a rövid távú keresletszabályozásra vonatkozó elveit, kompromisszumait. Reprezentánsai szerint ugyanis az államnak nem a szegényeket, hanem éppen a gazdagokat kell segítenie kínálatösztönző gazdaságpolitikájával, mert az automatikusan beruházássá válik (Gilder 1981, 67. és 259. o., Hayek 1976, Brémond 1989, 235–239. o.).

* * *

A monetarista elvek fokozatosan a hivatalos állami gazdaságpolitikák hangoztatott vezéreszméjévé lettek. Ténylegesen azonban a legfejlettebb országokban csak meghatározott területeken csökkent az állam gazdasági szerepe, más vonatkozásokban inkább nőtt. Egyes országokban állami cégeket privatizáltak, óvatos deregulációs lépéseket is tettek különösen a kül-gazdaság szabályozásában, s megkezdődött a szociális rendszer gyengítése. Lucas tanaira alapozva az amerikai FED egy ideig felhagyott a konjunktúra aktív szabályozásával, hogy aztán a válságjelenségek estén, pl. 1979-től, majd az 1987-es, vagy az 1998. évi tőzsdemegingás idején annál drasztikusabb, keresletösztönző keynesi típusú lépéseket tegyen. Az állami költségvetési újraelosztás aránya a fejlett tőkés országokban nem csökkent, a legtöbb országban tovább emelkedett. A 90-es évek végének válságából részben a lakossági fogyasztás növelésével, Japánban hatalmas állami költekezéssel igyekeznek kilábalni.

A kilencvenes évekre bebizonyosodott: a recessziókat, a tőzsdei megingásokat a törekvéseiben monetarista gazdaságpolitikával sem sikerül elkerülni, a kilábalás pedig éppen a keynesi típusú eszközök használatát követeli meg.

A monetáris gazdaságpolitika a maga drasztikus valóságában inkább csak az eladósodott, IMF-fel egyeztető, közepesen fejlett (félperifériás) és gyengén fejlett (perifériás) országokban valósult meg.

Egyetlen mondatban összefoglalva és ezzel szükségszerűen nagymértékben leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a monetáris gazdaságpolitika a legfejlettebb országokban sok tekintetben csak jelszó volt, a kevésbé fejlett országokban pedig a hatása több mint ellentmondásosnak bizonyult.

A keynesi alapú nézetek defenzívában

A keynesi alapú nézetek háttérbe szorultak a tudományos körökben is. A neokeynesianizmus legkarakterisztikusabb képviselői ugyan defenzívában, de továbbra is megnyilatkoztak. Megkezdődött az önvizsgálat. G. Barraclough szerint a keynesi közgazdaságtan kudarcát az okozta, hogy Keynes tanításaihoz képest önkényes és igazságtalan maradt a vagyon és a jövedelem elosztása. (Barraclough 1977, 109–110. o.). Galbraith úgy látta, hogy maga a keynesi koncepció nem volt elég következetes. Az állami kereslet a jövedelem és a foglalkoztatás magasabb színvonalán szilárdítja meg a gazdaságot, de piac ugyanaz marad. „A vállalat a piacnak és rajta keresztül az egyénnek maradt alávetve. A neoklasszikus eszmék megmenekedtek attól, hogy alapvető károsodást szenvedjenek.” (Galbraith 1973, 189. o.).

Az önvizsgálaton túl a neokeynesiánusok az új helyzetben kritika tárgyává tették a liberális elveket és a magukat liberálisnak tartó kormányok gyakorlati tevékenységét. Pl. arra hívták fel a figyelmet, hogy az Egyesült Államokban és Angliában is megszegik „a piactisztítás paradigmáját” amikor a legnagyobb multikről van szó, nem is beszélve a mezőgazdaságról (Galbraith 1975/1, 41. o.), vagy arra, hogy a hetvenes évek gazdasági nehézségei „a monetáris politikának előre megfontolt cselekménye voltak” (Tobin 1981, 31–32. o.).

Galbraith váteszi módon hangsúlyozta: „Az elkövetkező években Friedman professzor lélegzetelállítóan egyszerű megoldását nem fogják kipróbálni. De hatalmas erejű támaszt nyújt annak a reménynek, hogy a varázslatos monetáris politika segítségével valamennyi probléma megoldható” (Galbraith 1975/2, 282. o.). *J. Robinson* ugyancsak megjósolta, hogy a neolibertális eszmerendszer nem lehet kizárólagos a gazdaságpolitikákban (Robinson 1981, 1105–6. o.).

* * *

A hetvenes évek realitásai és a neoliberális nézetek térnyerése nyomán a keynesi irányzatok valójában komoly engedményeket tettek a konzervatívizmusnak.

A keynesi és a neoklasszikus elmélet összeegyeztetésére már a harmincas évektől több kísérlet történt. Ez a *neoklasszikus szintézis* (l. Afanasz'ev 1982). A szintetizáló törekvést az ötvenes években többek között *P. Samuelson* képviselte, s ennek célja szerinte: „a makro- és mikrogazdaságtan közötti szakadék felszámolása és egymást kiegészítő egységük létrehozása”. A szintézis eredményeként a gyakorlatban a munkanélküliség és az infláció csökkentését várta (Samuelson 1955, VI. o.). Ezek a Közgazdaságtanának harmadik kiadásában említett gondolatai azonban az 1980-as kiadásban már nem szerepeltek. *L. Klein*, aki még a negyvenes években az elsők között örvendezett „a keynesi forradalom” miatt, a nyolcvanas években már azt bizonygatta, hogy „Keynest valójában neoklasszikus közgazdásznak kell tekinteni” (Klein 1982, 244. o.).

A *posztkeynesiánizmus*ként ismert irányzathoz sorolható szaktudósok a szabadpiaci elvek irányába nyitottak. Fő képviselői között van *J. Tobin* és *F.*

Modigliani. Egyrészt erősebben hangsúlyozzák, hogy „a piac kellő funkcionálása alapvető a gazdaság racionális működéséhez”, de hozzátesszik: „a piaci árak és bérek túl merevek ahhoz, hogy társadalmilag elfogadható egyensúlyt biztosítsanak kellő állami gazdaságpolitika... nélkül” (Hoós 1996, 9. o.). Másrészt azt vallják, hogy ha nagy az aránytalanság, akkor erőteljesebb állami szerepre van szükség, egyébként a „finomhangolás” (fine-tuning) is elégséges. Keynes korábbi baloldali interpretálóival szemben a bérjöveldelmek visszafogását tartják szükségesnek (az infláció megfékezése, a termelékenység, a termelés növelése stb. érdekében). Tehát egészen más elméleti alapról ugyanoda jutnak, mint a liberálisok: a nehézségek megoldásának kulcsa a bérek visszafogása.

Az új növekedési iskola gyökereit *J. Hobson* munkásságával hozzák összefüggésbe, aki még a hetvenes években a nem megfelelő (újra)elosztással magyarázta a kapitalista gazdaság majd' minden baját. Ezen irányzat szerint a beruházások szintje — ami lényegében meghatározza a gazdasági növekedés ütemét — jelentős mértékben a nemzeti jövedelem állam által befolyásolt (és nem a piaci automatizmusok által kialakított) elosztásától és újraelosztásától függ. Mivel a tőkejövedelemmel rendelkezők megtakarítási hajlandósága magasabb, az állam feladata, hogy a jövedelmeket feléjük terelje. A munkabér ebben a megközelítésben is maradék nagyságrendű, bár azt is hangsúlyozzák az új növekedési iskola képviselői, hogy az elosztásra hat a tőkés és a dolgozók erőviszonya, *J. Robinson* szerint az osztályharca (*Robinson, N. Kaldor, L. Pazinetti* és mások nézeteiről l. *Afanasz'ev* 1986, 209. és 221. o., továbbá *Minsky* 1982). A nyolcvanas években az irányzat két markáns képviselője, *Paul Romer* és *Paul Krugman* — a globalizáció talaján — az államnak a nemzetközi versenyképességet fokozó feladatait állította előtérbe. Arra is hivatkoznak, hogy Japán és a kis tigrisek gazdasági sikereiben milyen döntő jelentősége volt az állam szelektív és hatékony intervencióinak (l. Hoós 1996, 8. o.).

A *neoinstitucionalizmus* szerint a krízisjelenségek, egyensúlyhiányok arra vezethetők vissza, hogy az institutionális kapcsolatok nem megfelelően egyeztetettek. Szerintük a megoldást ezen kapcsolatok megfelelő regulálása jelentheti (pl. *M. Olson* 1987, 361. és 366. o.). A „*public choice*” és a „*public economics*” irányzata is intézményi problémára koncentrálnak. Hangsúlyozza az állami szerep fontosságát, de szükségszerű kudarcait is, melyek szerintük különösen akkor jelentkeznek, amikor az állam túlzott szerephez jut a piac terhére. Az állam túlhatalma esetén tehát a gyógymód a piacosítás (Hoós 1996, 7. o.).

A *fejlesztésgazdaságtan* elsősorban az elmaradott (félperifériás és perifériás) országokkal foglalkozik (l. *Szentes* 1995, 43., 252., 744. o.). Mindhárom alapvető irányzata, a keynesizmus talaján álló *reformista* (*Balogh, Furtado, Hirschman, Lewis, Myrdal, Perroux, Prebish, Singer*), az „*újbaloldali*” (pl. *A. Emmanuel, I. Wallerstein*) és a *neomarxista* (*S. Amin, O. Braun*) az állam igen erős gazdaságpolitikai szerepét tartja szükségesnek (részletesebben lásd: *Farkas* 1999).

A gazdaságelmélet zavara a kilencvenes években, avagy mi jön az újliberalizmus után?

Tehát a hetvenes évekre a keynesi tanokról bebizonyosodott, hogy a nemzetgazdaságok és a világgazdaság változó feltételei között már nem alkalmasak a korábbi viszonylag egyenletes gazdasági fejlődés és viszonylagos egyensúly fenntartására. A hetvenes évektől napjainkig a neoliberális-monetarista kísérletekről is kiderült, hogy nem tudnak stabilitást és tartós prosperitást nyújtani. *Robert J. Gordon* az USA II. világháború utáni gazdasági ciklusainak elemzése alapján például úgy fogalmaz, hogy azok „jellemzői segítik megérteni, hogy a hegemon keynesi megközelítés mely vonatkozásokban volt sikertelen, és azt is, hogy a monetarista 'egyenletesen növekedő pénzmennyiség' (CGMR) csodaszere miért bukott meg az USA-ban, miután a keynesi orvosság a hatvanas évektől sikertelennek bizonyult.” (Gordon 1991).

Persze erre az „ortodoxok” — van némi alapja — azt állítják, hogy a liberális gazdaságpolitikát különböző okokból nem sikerült a kormányzati politikákban a maga teljességében érvényre juttatni. Csakhogy felvetődik a kérdés, meg lehet-e valósítani a mai világban a laissez faire politikát? És itt nem csupán nemzetgazdaságok méreteit meghaladó, sokszor monopolhelyzetben lévő multinacionális társaságok létéről van szó, melyek eleve deformálják az ideálisnak vélt piaci viszonyokat! Arról is, hogy vajon valóban le lehet-e építeni oly drasztikusan az állam jövedelem-újraelosztó, gazdaság-szabályozó, gazdaságösztönző, infrastruktúra-fejlesztő stb. szerepét a fejlett tőkés országokban? A valóság tényei is azt bizonyítják, hogy az állam szerepének jelentős degradálása a modern kapitalizmusban elképzelhetetlen (részletesebben lásd pl. *Bowles* 1999).

Sok jel mutat arra — itt nincs mód részletezni —, hogy a multinacionális társaságok oligopol helyzete, világméretű, a nemzetek között jövedelem-lecsapolást is jelentő tevékenysége, a részben nemzetközileg is egyeztetett állami beavatkozások, a nemzetközi pénzügyi liberalizálás és a reálgazdaságtól teljesen elszakadt pénzügyi luftballon léte, valamint a nemzetközi adósságok oligopolikus rendszere nélkül már rég bekövetkezett volna egy nagyobb gazdasági válság, amely — akár a Schumpeter-féle „teremtő pusztításként”, akár a marxi válságelmélet keretében is értelmezhető — a reálgazdaság vérét elszívó spekulációs, reálfedezet nélküli tőkéket és egyben bizonyos versenyképtelen, kevéssé profitábilis termelő tőkéket is „leírt” volna. Az ázsiai, az orosz és a latin-amerikai válságok csak időlegesen „engedték ki a gözt” a világméretű „fazékból”.

Tehát a „megújuláshoz” a liberalizmus elveit érvényesülni hagyó „teremtő pusztításra” lenne szükség, a valóság kényszerfolyamatai azonban a modern fejlett kapitalizmusban lehetetlenné teszik a liberalizmus maradéktalan vagy akár domináns érvényesülését. Jelentős mértékben ebből a csapdahelyzetből adódik — a megítélésem szerint — korunkban a fejlett tőkés országok elhúzódó, de mély recessziókat elkerülő válsága, az évtizedről évtizedre lassúbbodó, és súlyosbodó egyensúlyi nehézségekkel kísért gazdasági növekedés, a nemzetközi pénzügyi luftballon egyre veszélyesebb felfúvódása. S ugyanebből következik a jelen dolgozat szempontjából talán legfontosabb

következtetés is: *a nemzetgazdaságok és a világgazdaság jelenlegi gondjaira sem a liberális, sem a keynesi nézetek, illetve gazdaságpolitikai gyakorlat nem tud megoldást találni. Ezért van sok tekintetben zavarban, válságban a mai makrogazdaságtan.*

Nem véletlen, hogy ebben a helyzetben a két fő elméleti áramlat kölcsönösen „engedményt tesz” egymásnak, pontosabban a helyzet erre kényszeríti. Az alábbiakban a közeledést, a szintézisre törekvést négyfajta példával illusztráljuk: a viszonylag baloldali keynesiánus fejlődésgazdaságtani szakemberek megnyilatkozásaival, a nemzetközi pénzügyi élet egyik főszereplőjének félelmeivel és értelmeivel, a liberalizmus egyik jelentős teoretikusának önkritikájával, valamint a liberális eszméket hirdető nemzetközi pénzügyi intézmények részleges visszakozásával.

Luis Emmerij, aki korábban az állami szerepvállalásos fejlődéselméleti tanok piacibb megközelítésének híveként volt jellemezhető, így nyilatkozott: „Joggal kifogásolható, hogy a hetvenes években milyen nagy szerepet szántak az újraelosztásnak, a protekcionizmusnak, az államnak, az állami és félállami vállalatoknak. Ugyanakkor az is vita tárgya lehet, hogy hatékony politika-e az egyik végtelből a másikba rohanni? Mindebből az következik, hogy egy megfelelőbb *egyensúly* a lényeg. Minden területen egy olyan ésszerű keverék hívei vagyunk, amely a »régik« és az »új« politika legjavát kombinálja egymással...” (Emmerij 1996, 1. o.). A baloldali keynesiánus Hans Singer pedig így fogalmazott: „A neoklasszikus ellenforradalom azt hirdette, hogy alternatív (és magasabbrendű) fejlesztési paradigmát hoz az eredeti keynesi forradalomhoz képest, de a valóságban ez nem alternatíva, hanem kiegészítés. Ha egyszer a teljes foglalkoztatottság biztosított, a legtöbb neoklasszikus tan a piac allokativ erejének fontosságáról a jólét maximalizálásában érvényessé és relevánssá válik.” (Singer 1996, 16. o.).

Nem véletlen, hogy ebben az (elméleti alapokat és mögötte a gazdasági valóságot tekintve) bizonytalan helyzetben világszerte oly nagy hullámokat vert Soros György nyilatkozata. Ebben valaki a „barikád” másik oldaláról utalt a jelenlegi világgazdasági helyzet törekenységére és arra, hogy a laissez faire maradéktalan érvényesülése esetén alapvető emberi értékek vesznek el, nőnek a társadalmilag és nemzetközileg elfogadhatatlan különbségek (Soros 1997). (Csak zárójelben: II. János Pál is hasonlóan nyilatkozott: „Az egyháznak nem áll szándékában, hogy elítélje a piac liberalizálását, de szót emel az ember primátusa érdekében. A humánium nem szorulhat a gazdasági rendszerek és érdekek mögé” [II. János Pál 1997]).

Az igazi elméleti „túloldalt” azonban például William Vickrey képviseli, aki (James Mirrlees-szel együtt) közgazdasági Nobel-díjat kapott 1996-ban, mégpedig „a motivációk közgazdasági elmélete aszimmetrikus információk esetén” témájú, 1961-ben(!) készült dolgozatáért. Erről nem kis bátorsággal és öniróniával így nyilatkozott: „ez volt az egyik kalandozásom az absztrakt közgazdaságtan felé. A legjobb esetben is csak minimális jelentősége van az emberi jólét szempontjából” (I. Cassidy 1996, 50. o.). Tehát lényegében azt állítja, hogy a matematikai modellekbe zárkózó liberalizmus távol áll a valóság kihívásaitól és nem szolgálja az emberiség felemelkedését.

A neoliberalis-monetarista elveket fennhangon hirdető nemzetközi bankok és más intézmények is hangsúlyt változtattak. Immár közel két évtizede gondolkodásukat az ún. washingtoni konszenzus (a kereskedelem-liberali-

zálás, a privatizáció, a dereguláció és a fiskális-monetáris liberális alapeszmékhez való ragaszkodás) határozza meg, de e törekvés szomorú szociális következményei folytán a nyolcvanas évek végétől már ezen elvekhez az „emberarcú fejlődés” szükségességét is hozzáteszik. Különösen figyelemre méltó e tekintetben a Világbank nemrég leköszönt vezető közgazdászának és egyben alelnökének erőfeszítése egy „poszt-washingtoni konszenzus” kialakítása érdekében. *Joseph E. Stiglitz* szerint erősödött „a felismerés, hogy a piac nem mindig eredményez hatékony megoldást és még kevésbé társadalmilag elfogadható elosztást... A kormánynak ki kell egészítenie a piacokat... A központi kérdés nem a kormányzat mérete, hanem tevékenysége és módszerei. Sikeres gazdaságokkal rendelkező országok kormányzatai a tevékenységek széles körében vesznek részt.” (Stiglitz 1998)

John Cassidy elemző írása arra hívja fel a figyelmet, hogy a közgazdaságtan túlzott matematizálódása, távolodása a valóságtól több olyan következménnyel járt, amely a közgazdaságtan válságáról tanúskodik. Így a döntéshozók a régi gyakorlattal ellentétben ma már gyakran (például a Clinton-adminisztráció az egészségügyi és jóléti rendszer reformjának kidolgozása során) nem veszik igénybe az elméleti közgazdászokat. Lucas (és Friedman) gondolatai széles körben diszkreditálódtak – állítja Cassidy – „és nincs egyetértés a tekintetben, hogy mi helyettesíthetné”. (l. m. 52. o.)

Pontosabban az az igazság, hogy a FED, a Fehér Ház és sok más kormányzat a gazdasági folyamatok figyelésére, értelmezésére, a döntések előkészítésére ma is azokat a keynesi alapú makromodelleket alkalmazza, amelyeket a liberális kritika hatására a hetvenes évek közepén csak kis mértékben módosítottak. Még a gyors világgazdasági áremelkedések idején lejáratódott Phillips-görbét is használják a jelenlegi lecsökkent infláció körülményei között. Bár mindez még a szakemberek körében sem közismert, semmi csodálkozni való nincs rajta. Az ortodox-liberális közgazdaságtan valójában nem is alkotott a kormányzatok számára értelmezhető és használható (makro)gazdasági modell(ek)e)t.

Egyébként a kilencvenes évek végére megjelentek az első olyan művek is, amelyek immár elméleti alapról frontálisan támadják a neoklasszikus közgazdaságtant. Ezek közül *John Weeks* könyve magyarul is megjelent (Weeks 1999).

Alternatív elméletek is születnek. Valószínűleg kiemelt a jelentősége az „új közgazdaságtannak”. E szerint a mai posztindusztriális szolgáltatás-gazdaságtanban — a neoliberális dogmákkal ellentétben — a bizonytalanság, az általános egyensúly hiánya a jellemző. Ez az irányzat is rehabilitálja az állam szerepét: a szolgáltatás-gazdaság bizonytalanságait kezelni kell, továbbá biztosítani kell a pénzügyi hatékonyságon túlmutatató szociális célok érvényesülését. Szerintük az állam az USA-tól Svédorszáig ma is szükségszerűen intervencionista (l. pl.: *Giarini – Liedke* 1998).

L. C. Thurow, az MIT híres professzora azonban arra figyelmeztet, hogy bár nyilvánvaló az alternatív ideológia és modell szükségessége, „egy a közvélemény figyelmét galvanizáló krízis híján a kapitalizmus lényegében soha sem cselekszik” (Thurow 1996, 311. o.).

* * *

A polgári közgazdaságtan új „paradigma” eljövételére vár. Vajon megszülethet még egy új, a globalizálódó fejlett kapitalizmus viszonyait jobban tükröző, a keynesihez mérhető elméleti „forradalom”, a kapitalizmus globális közgazdaságtana? Vagy a világrendszer-szemléletű fejlődésgazdaságtani elméletekben már ez, vagy ennek alapja megszületett, csak a közvetlen profitérdekű erők ezek figyelembevételét a nemzeti és nemzetközi gazdaságpolitikák és általában vett gazdasági és társadalmi viszonyok alakításában megakadályozzák? *Mi történik, ha nem lesz a globalizációt és a humanitást figyelembe vevő paradigmaváltás*, például ha a nemzetközi pénzügyi rendszer ön- és közveszélyes önérdékű felfűvódását, a világszerte növekvő munkanélküliséget, egyes térségek végzetes lemaradását és éhinségét stb. nem kezelik?

IRODALOM:

- Afanasz'ev, V. Sz.* (1986): *Burzsuaznaja ekonomicseszkaja műszl' 30-80-üh godov XX. veka* *Ekonomika*. Moszkva. 351 o.
- Arrow, K.-J.* (1987): *La rationalité de l'individu et des autres dans un système économique*. In: *Revue française d'économie*, No. 1. Vol. 2., hiver.
- Barracrough, G.* (1977): *The Keynesian Era in Perspective*. In: *The End of the Keynesian Era. Essays on the Disintegration of the Keynesian Political Economy*. London.
- Brémond, Janine* (1989): *Les économistes néo-classiques*. Hatier. Paris. 248 o.
- Bowles, B.* (1999): *The Unacknowledged re-Adaption of Keynesianism*. In: *Socialist Campaign Group News*, No. 143. Május, 3. o.
- Cassidy, J.* (1996): *The Decline of Economics = The New Yorker*, december 2. 50–60. o.
- Emmerij, L.* (1996): *Paradoxes of Globalisation and What Can Be Done to Diffuse Them*. = *EADI VIII-th General Conference*. Vienna. 25 o.
- Farkas, P.* (1999): *A fejlődéseméletek az állam és a piac viszonyairól*. Kézirat. MTA VKI 17 o.
- Fisher, S.* (1977): *Long Term Contracts, Rational Expectations and Optimal Money Supply*. In: *Journal of Political Economy*, febr.
- Friedman, M.* (1975): *Unemployment versus Inflation*. London.
- Galbraith, J. K.* (1975/2): *Money. Whence it Came Where it Went*. Boston.
- Galbraith, J. K.* (1975/1): *U.S. News and World Report*, 3. November
- Galbraith, J. K.* (1973): *Economics and the Public Purpose*. Boston.
- Giarini, O. Liedke, P. M.* (1998): *Wie wir arbeiten werden. Der neue Bricht an den Club of Rome*. Hoffman und Campe Verlag, Hamburg. 316 o.
- Gilder, G.* (1981): *Wealth and Poverty*. New York.
- Gordon, R. J.* (1991): *U.S. Stabilization Policy: Lessons from the Past Decade*. In: *World Economic Growth. Case Studies of Developed and Developing Nations*. Ed. Arnold C. Habberger. ICS Press. San Francisco, California. 508 o.
- Hahn, F.* (1986): *Crise et renouveau de la théorie économique*. Bonnel-Publisud.
- Hayek, F. A.* (1975): *Inflation: The Path to Unampliment*. In: *Inflation: Causes, Consequences, Cures*. Lancing, Sussex.
- Hoós, J.* (1996): *Fejlődés-gazdaságtani elmélet és a magyar gyakorlat. Elvek és valóság*. Kézirat. Budapest. 23 o.
- Klein, L.* (1982): In: *Samuelson and Neoclassical Economics*. Ed. *G. R. Fiewell*, Boston.
- Mátyás, A.* (1984): *A polgári politikai gazdaságtan napjainkban*. Budapest. Kossuth. 182 o.
- Okun, M.* (1975): *Inflation: Its Mechanics and Welfare Costs*.

- Olson, M.* (1987): Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok. K.J.K., Budapest. 401 o.
- Phelps, E. S.* (1990): Seven Schools of Macroeconomic Thought. Clarendon Press. Oxford, US. 110 o.
- Ripp, G.* (1982): Imperializmus és reformizmus. Kossuth. Budapest. 418 o.
- Robinson, J.* (1981): Új fejlemények a közgazdasági elméletben. Közgazdasági Szemle, Szeptember.
- Samuelson, P. A.* (1955): Economics, 3-rd ed. N.Y.
- Singer, H.* (1996): How relevant is Keynesianism today for Understanding Problems of Development? = EADI VIII-th General Conference. Vienna. 16 o.
- Soros, Gy.* (1997): A kapitalista fenyegetés. Magyar Hírlap, január 25.
- Stiglitz, J. E.* (1998): A célok és eszközök kibővítése: úton egy „posztwashingtoni konszenzus” felé. Nyersfordítás, kézirat. Az ENSz Egyetem és a Fejlesztéskutató Világintézet (UNU/WIDER) rendezvényén tartott előadás.
- Szentes, T.* (1995): A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai. Aula. Budapest. 891 o.
- Thurow, L. C.* (1996): The Future of Capitalism. A Penguin Book. 327 o.
- Tobin, J.* (1981): The Monetarist Counter-Revolution Today. An Appraisal. In: The Economic Journal, március.
- Weeks, J.* (1999): A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája. Budapest, Aula-TEK.
- II. János Pál* (1997): II. János Pál a szolidaritás fontosságát hangsúlyozza. Népszabadság, 1997. április 26., 2. o.